

จะเกิดการจำได้ ความรู้สึก และการคิดนึกขึ้นมาได้ ถ้าไม่มีร่างกายที่ยังไม่ตาย วิญญาณก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้ หรือถ้าไม่มีข้อมูลที่สมองเก็บไว้ จิตก็จะทำอะไรไม่ได้ และคิดนึกไม่ได้เพราะไม่มีข้อมูลมาให้คิด ที่สำคัญเมื่อไม่มีวิญญาณที่เป็นพื้นฐานให้เกิดการจำได้ ความรู้สึก และการคิดนึกปรุงแต่ง ก็เท่ากับไม่มีจิต ซึ่งนี่ก็แสดงถึงความจริงว่า จิตใจของเรานี้ไม่มีตัวตนเป็นของตนเอง หรือแสดงว่า จิตใจของเรานี้เป็นอนัตตา

อีกทั้งจิตใจก็ยังไม่เที่ยง คือมีการเกิดและดับอยู่เสมอ คือเมื่อเราตื่นขึ้นมา จิตใจจึงจะเกิดขึ้นมา แต่เมื่อเราหลับ จิตใจก็จะดับหายไป ซึ่งนี่ก็แสดงถึงความไม่เที่ยงของจิต อีกทั้งจิตก็ยังมีความทุกข์อยู่เสมอๆ ซึ่งนี่ก็แสดงถึงลักษณะทุกข์ของจิต

สรุปได้ว่า ไม่มีอะไรที่จะเป็นตัวตนของเราจริงๆ ทั้งร่างกายและจิตใจ แต่สิ่งที่เรารู้สึกว่าเป็นตัวเรา-ของเราอยู่นี้ มันเป็นเพียงมายาหรือสิ่งหลอกลวง ที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ขึ้นมาหลอกลวงจิตเท่านั้น ถ้าจิตใดโง่แล้วไปยึดถือร่างกายและจิตใจของธรรมชาติที่ไม่เที่ยงนี้ว่าเป็นตัวเรา-ของเรา ด้วยความรักหรือยินดีเข้า เมื่อสิ่งที่ยึดถือเอาไว้นั้นเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่น่าพึงพอใจ (เช่น ร่างกายแก่ เจ็บ ตาย หรือบุคคลเป็นที่รักต้องพลัดพรากจากเราไป เป็นต้น) จิตโง่นี้ก็จะเกิดความทุกข์ขึ้นมาทันที แต่ถ้าจิตนี้มีสติปัญญาและสมาธิ จิตนี้ก็จะไม่เกิดความยึดถือว่าร่างกายและจิตใจนี้คือตัวเรา-ของเรา แล้วจิตที่เฉลียวฉลาดนี้ก็จะไม่มี ความทุกข์

สรุปคำสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้าไว้ในประโยคเดียว

ได้มีผู้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “คำสอนทั้งหมดของพระองค์นั้น สรุปให้เหลือสั้นที่สุดได้อย่างไร?” ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสตอบว่า คำสอนทั้งหมดของพระองค์นั้น สรุปอยู่ในประโยคที่ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใครๆไม่ควรเข้าไปยึดถือว่าเป็นตัวตน-ของตน”

ความทุกข์เสียอย่างเดียว แม้เราจะไม่มีความสุขก็ไม่มีอะไร แต่นี่เรามีความทุกข์ก็เพราะเราอยากได้ความสุข แล้วไม่ได้ความสุขนั้นตามที่เรายากจะ ได้

สรุปได้ว่า ปัญหาที่ใหญ่หรือสำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ทุกคนก็คือ ความทุกข์ คือเรียกได้ว่า ความทุกข์นี้เป็นภัยอันใหญ่หลวงของมนุษย์ทุกคน โดยเฉพาะความทุกข์จากความตายและความพลัดพรากจากบุคคลหรือสิ่งอันเป็นที่รัก ที่ในอนาคตไม่ช้าก็เร็ว มันจะต้องเกิดขึ้นแก่ชีวิตของเราและมนุษย์ทุกคน อย่างแน่นอนอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง

มนุษย์จมอยู่ในความทุกข์แต่ไม่เห็นทุกข์

เมื่อมีความทุกข์ที่น่าหวาดกลัวอย่างยิ่งรอเราอยู่ในอนาคต แล้วเราเคยคิดถึง ความทุกข์ในอนาคตนี้กันบ้างหรือเปล่า? ซึ่งแน่นอนไม่มีใครอยากคิดถึงมัน เพราะเมื่อคิดถึงมันแล้วจะทำให้จิตใจของเราหดหู่หรือห่อเหี่ยว แล้วก็ทำให้ความสุขหดหายไป หรือหมดสนุกไปทันทีที่คิดถึง ความทุกข์ ดังนั้นเราจึงไม่ชอบคิดถึง ความทุกข์ หรือแกล้งทำเป็นลืมไปว่า มันมีความทุกข์อย่างแสนสาหัสรอเราอยู่ เพื่อที่จะได้สนุกสนานเฮฮาหรือมีความสุข กันได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องมากังวลว่าจะต้องพบกับภัยพิบัติอันใหญ่หลวงที่รอเราอยู่ในวันข้างหน้า ซึ่งนี่ก็คือธรรมชาติของคน โง่เขลาทั่วไป ที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมานี้ ซึ่งยากที่จะมีคนที่มีสติปัญญา ที่คิดถึงภัยอันใหญ่หลวงที่รออยู่ในอนาคต แล้วไม่ประมาทด้วยการมีความขยันพากเพียร ในการศึกษาและปฏิบัติ เพื่อที่จะป้องกันไม่ให้ชีวิตต้องพบกับความทุกข์ ที่เป็นภัยอันใหญ่หลวงของชีวิต ที่รออยู่ในอนาคต

ธรรมชาติของคนทั่วโลกก็จะเป็นเช่นนี้ คือชอบคิดกันว่า ขอให้มีความสุขสนุกสนานในปัจจุบันนี้เอาไว้ก่อน แม้ต่อไปในอนาคต จะต้องพบกับความทุกข์ตรมอย่างแสนสาหัสก็ตาม ซึ่งมันก็เหมือนปลาโง่ที่หลงกินเหยื่อที่พรานเบ็ดเอามาล่อไว้ แต่ภายในเหยื่อนั้นมีเบ็ดที่แหลมคมซ่อนอยู่ เมื่อปลาโง่กินเหยื่อแล้วก็จะติดเบ็ดนั้นด้วย แล้วก็ถูกพรานเบ็ดเอาไปมาเป็นอาหารอย่างทรมานที่สุด ซึ่งเราจะไปว่าปลานั้น โง่ก็ไม่ได้ เพราะ